

Міністерство освіти і науки України
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

БАЧИНСЬКА МАРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 37.013(477)«1940/2010»(092) Волошина Н. Й. (043.3)

**ПЕДАГОГІЧНА І НАУКОВО-МЕТОДИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ
Н. Й. ВОЛОШИНОЇ (1940–2010 рр.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Хмельницький – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
Кучинська Ірина Олексіївна,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, завідувач кафедри педагогіки
та управління навчальним закладом.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Жила Світлана Олексіївна,
Національний університет «Чернігівський
колегіум» імені Т. Г. Шевченка, завідувач
кафедри української мови і літератури;

кандидат педагогічних наук
Тринус Олена Володимирівна,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України, вчений
секретар.

Захист відбудеться «08» травня 2019 р. о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 70.145.01 у Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії за адресою: зала засідань, вул. Проскурівського підпілля, 139, м. Хмельницький, 29013.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії за адресою: вул. Проскурівського підпілля, 139, м. Хмельницький, 29013; та на сайті академії за адресою: www.kgra.km.ua.

Автореферат розісланий «05» квітня 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Б. С. Крищук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Вивчення теоретичних пошуків і практичного досвіду педагогічних персоналій, а також окреслення шляхів використання їхніх науково-творчих напрацювань є цінним та важливим у сучасному освітньому середовищі. Це пов'язано з вирішенням проблеми пошуку ефективних шляхів модернізації сучасної системи освіти та збігається із стратегічними освітніми завданнями, окресленими в Указі Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» (2002 р.), «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки» (2015 р.), законах України «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про освіту» (2017 р.), Концепції «Нової української школи» (2017 р.), а також наказах МОН України та постановах Президії НАПН України.

Проблеми персоналізму досліджували сучасні вчені, як-от: О. Адаменко, Л. Березівська, Н. Гупан, Н. Дічек, О. Сухомлинська та ін. У їхніх працях особистість постає як вища духовна цінність і персоналізм розглядається методом осягнення людської сутності та об'єктом наукової рефлексії. Окремі аспекти історичко-педагогічного персоналізму відображені й у працях таких учених, як В. Вихрущ, І. Зайченко, Є. Коваленко, Л. Смолінчук, О. Тринус, І. Шоробура, І. Ящук та ін. У сучасних умовах розвитку українського суспільства потрібне не лише глибоке вивчення і критичне осмислення, а й творче використання культурної спадщини значимих педагогічних персоналій для розуміння й вирішення проблем у сучасних явищах та процесах соціокультурної сфери.

Розширюючись і поглиблюючись у своєму розвитку, сучасна педагогічна думка залучає нові феномени та факти, які раніше не були об'єктом усестороннього дослідження. Інтерес до педагогічних персоналій зростає, і значна частина творчих біографій уперше стає об'єктом наукового дослідження. Це стосується й постаті Ніли Йосипівни Волошиної, діяльність якої є джерелом для виявлення її педагогічних та методичних ідей, реконструкції науково-педагогічної діяльності, обґрунтування її внеску в розвиток педагогічної освіти та науки. Дослідники творчої діяльності Н. Волошиної зауважували, що її ім'я знають учні й учителі сучасних закладів загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО), студенти й викладачі закладів вищої освіти (далі – ЗВО), письменники й літературознавці. Адже Н. Волошина є відомою в Україні вченою-методистом в галузі літературознавчих дисциплін. Виступи Н. Волошиної про проблеми й перспективи літературної освіти в національній школі озвучувалися на зібраннях учителів-словесників, науково-практичних конференціях і семінарах в Україні, Росії, Грузії, Вірменії, Франції, Німеччині, Канаді й країнах Балтії. Це вчена, яка понад 40 років професійного життя присвятила розвитку літературної освіти в ЗЗСО. Доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України Н. Волошина працювала завідувачем лабораторії, заступником директора Інституту з наукової роботи, головним науковим співробітником лабораторії літературної освіти Інституту педагогіки НАПН України; була головним редактором часопису «Українська література в загальноосвітній школі», автором багатьох підручників з української і російської літератур для початкових та

середніх класів. Вона є автором понад 300 наукових праць, науковим керівником 42 дисертаційних робіт. Укладач програм з української літератури, співавтор підручників з української та російської літератури (два з них – з української літератури для 5-го та 8-го класів у 1995 р. удостоєні першої премії АПН України), «Читанки» – для 4 (3) класу, за якими навчалися школярі з 1977 р. Під її керівництвом у 1994 р. розроблено і втілено в життя Концепцію літературної освіти в Україні, якою розпочалося оновлення всієї системи літературної освіти в ЗЗСО, переорієнтація її на загальнолюдські й національні духовні координати. Окрім того, під її керівництвом у 2002 р. розроблено проект Концепції літературної освіти в 12-річній загальноосвітній школі, державні освітні стандарти з української літератури, створено проект нової програми для 12-річної школи та ін.

Історико-педагогічний аналіз матеріалів, присвячених питанням вивчення творчої спадщини Н. Волошиної, засвідчив, що результати дослідження окремих аспектів її науково-педагогічної та методичної спадщини висвітлені дослідниками в низці ювілейних та наукових статей (2011 рік: Н. Логвіненко; 2012 рік: Н. Дига; 2014 рік: Г. Бійчук, М. Галушко, І. Горячок, А. Градовський, О. Дячок, М. Зубчук, І. Кучинська, Н. Лаврусевич, О. Петрович, Г. Ткачук; 2015 рік: Н. Білоус, Л. Бондаренко, В. Гладишев, С. Грабовська, Н. Дига, Т. Дятленко, О. Куцевол, І. Лелюх, Н. Логвіненко, О. Петрович, О. Семенов, Г. Ткачук, Г. Токмань, А. Фасоля, І. Ціко, В. Шульган, В. Шуляр; 2016 рік: Н. Гоголь, Т. Дятленко, Н. Логвіненко, С. Молочко; 2017 рік: В. Гладишев, Н. Гоголь, Н. Дига, Т. Дятленко, С. Жила, О. Кунашенко, І. Кучинська, С. Молочко, В. Шуляр; 2018 рік: Н. Логвіненко, Н. Гоголь та ін.). Однак, у зазначених працях не ставилося за мету цілісно проаналізувати науково-педагогічний доробок ученої в контексті розвитку методики навчання літератури в Україні. Не дістали належного вивчення її загальнопедагогічні ідеї, висвітлені в науково-педагогічних працях ученої й архівних матеріалах. До цього часу творча спадщина Н. Волошиної не була предметом окремого цілісного історико-педагогічного дослідження. Тому відсутність цілісного аналізу педагогічної та науково-методичної спадщини Н. Волошиної і її значимість, важливість об'єктивності історико-педагогічних відомостей про Н. Волошину і недостатнє залучення архівних матеріалів, багатогранність теоретичних міркувань ученої щодо розвитку літературної освіти й вітчизняної дидактики та їхня практична цінність і актуальність для сьогодення зумовили вибір теми дисертації – **«Педагогічна і науково-методична діяльність Н. Й. Волошиної (1940–2010 рр.)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до тематики науково-педагогічних досліджень кафедри педагогіки та управління навчальним закладом Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка «Теоретико-методичне обґрунтування оптимізації навчально-виховного процесу студентської молоді у ВНЗ» (номер державної реєстрації 0113U004348).

Тему дисертації затверджено вченою радою Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол № 11 від 27.11.2014 р.)

та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології НАПН України (протокол № 1 від 27.01.2015 р.).

Мета дослідження полягає в аналізі педагогічної і науково-методичної діяльності Н. Волошиної в контексті розвитку освіти України другої половини ХХ – початку ХХІ століття, актуалізації педагогічного та науково-методичного досвіду вченої в умовах розвитку сучасної освіти.

Відповідно до теми та мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити ретроспективний аналіз історико-педагогічних передумов становлення і розвитку науково-педагогічної діяльності Н. Волошиної; висвітлити основні чинники та особливості її формування як педагога, ученої та методиста.

2. Визначити періоди, зміст і основні напрями науково-методичної діяльності вченої.

3. Дослідити особливості науково-педагогічної діяльності Н. Волошиної і виявити серед її творчої спадщини загальнопедагогічні ідеї щодо виховання в молодого покоління світоглядно-культурних ціннісних орієнтирів.

4. Визначити потенціал науково-педагогічних розробок ученої для сучасного розвитку педагогічної науки та практики.

Об'єкт дослідження – педагогічна і науково-методична спадщина Н. Волошиної.

Предмет дослідження – основні напрями та зміст педагогічної і науково-методичної діяльності Н. Волошиної.

Для дослідження педагогічної персоналії було використано комплекс **методів** наукового дослідження: *загальнонаукові* (аналіз, синтез, індукція, дедукція, зіставлення, систематизація й узагальнення) – для виявлення об'єктивних даних творчого доробку вченої, системи педагогічних поглядів із урахуванням розвитку педагогічної думки в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.; *пошуково-бібліографічний* – для аналізу наукової літератури та архівних матеріалів із теми дослідження; *біографічний, хронологічний* – для вивчення життєдіяльності вченої та її наукового доробку, що дає змогу визначити місце біографії педагога в соціокультурному середовищі й охарактеризувати її взаємозв'язок з історією суспільства цього історичного періоду її проживання; *періодизація* – для розгляду педагогічних поглядів науковця в динаміці та часовій послідовності, згідно з виділеними періодами життєвого і творчого шляху; *контент-аналіз* – для вивчення документальної інформації, зокрема особової справи Н. Волошиної, а також для огляду нормативно-правової бази, зокрема трудових договорів, контрактів, угод щодо передачі авторських прав, уміщених в особовій справі Н. Волошиної; *соціологічні* (бесіда, інтерв'ю з прогнозуванням) для поглиблення розуміння особливостей життєдіяльності вченої.

Хронологічні межі дослідження – 1940–2010 рр. – визначені роками життєдіяльності Н. Волошиної (2 січня 1940 р. – дата народження, 15 червня 2010 р. – дата смерті). Вибір такого підходу визначається поглибленням важливості більш цілісного дослідження життєдіяльності вченої, оскільки аналіз її професійної діяльності, певним чином, виявляє причинно-наслідкові зв'язки між

фактами біографії Н. Волошиної та спрямуванням її наукових-педагогічних інтересів, формуванням світоглядної позиції.

Джерельну базу дослідження становлять опубліковані праці Н. Волошиної: підручники для закладів загальної середньої освіти, посібники для вчителів, наукові статті, тези доповідей, методичні рекомендації, монографії, рецензії, орієнтовні календарно-тематичні плани, програми для шкіл і класів, автореферати кандидатської та докторської дисертацій; матеріали особової справи Н. Волошиної (архів Інституту педагогіки НАПН України); приватні листи, фотографії, подарункові листівки (домашній архів Н. Волошиної)

Окрему групу писемних друкованих джерел становили опубліковані наукові статті колег та учнів Н. Волошиної; матеріали періодичної преси в контексті досліджуваного періоду, праці дослідників з історії педагогіки (їхні автореферати, дисертації, статті, монографії, посібники). Автором було використано фонди бібліотеки Педагогічного музею України НАПН України, лабораторії літературної освіти Інституту педагогіки НАПН України, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського, бібліотек Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та ін.

Усними джерелами стали зібрані в процесі індивідуальних, колективних бесід та інтерв'ю матеріали спогадів про Н. Волошину, зокрема її родичів (О. Кирик, Н. Костецька, В. Костецький, І. Кучинська), колег (Н. Логвіненко, Г. Токмань, А. Фасоля, Т. Яценко), знайомих (В. Гурський, Н. Коваленко, Ю. Ковбасенко, О. Сенік) та учнів (Н. Гоголь, В. Гриневич, С. Жила, Л. Овдійчук, В. Шуляр та ін.).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *уперше* в історичному і педагогічному контекстах комплексно вивчено педагогічну і науково-методичну спадщину Н. Волошиної; її творчі надбання як педагога, ученої та методиста; проаналізовано й узагальнено загальнопедагогічні ідеї вченої щодо формування національно-патріотичних, духовно-моральних та естетичних світоглядних ціннісних орієнтирів в учнівської молоді; визначено роль інтелектуальних, творчо-пошукових й виховних можливостей літературної освіти для формування всебічно розвиненої особистості учнівської й студентської молоді;

– *подальшого розвитку* набули знання про зміст і основні напрями наукової й методичної діяльності вченої; її поглядів щодо впровадження прогресивного сучасного досвіду в освітній процес підготовки майбутніх учителів-словесників ЗЗСО та викладачів вишів України;

– *уточнено* біографічні відомості про Н. Волошину, конкретизовано етапи її педагогічної і науково-методичної діяльності.

До наукового обігу введено 84 нові архівні документи з особової справи Н. Волошиної, збереженої в Інституті педагогіки НАПН України, що дало можливість поглибити відомості про педагогічну, науково-методичну й організаторсько-управлінську діяльність Н. Волошиної.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що науково-педагогічні матеріали слугують джерельною базою для викладання курсів «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Теорія і методика виховання», «Методика навчання української літератури», «Літературознавство»; для створення елективних і факультативних спецкурсів, а також спецсемініарів в ЗВО та системи післядипломної освіти. Матеріали корисні в роботі наукових гуртків і факультативів вищої школи, для практичного запровадження низки конкретних ідей щодо вдосконалення змісту професійно-педагогічної підготовки педагогів ЗЗСО, зокрема посилення компетентісно орієнтованого методичного складника в підготовці. Теоретичні матеріали можна використовувати для написання курсових та дипломних робіт студентів в аспекті здійснення історико-педагогічних, загальнодидактичних, літературознавчих досліджень; для формування змісту сучасних навчальних підручників і методичних посібників з педагогіки, історії педагогіки та методики навчання української літератури в ЗЗСО.

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (довідка про впровадження № 1420 від 30.05.2018 р.), Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (довідка про впровадження № 56/18 від 13.06.2018 р.), Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка про впровадження № 1161/17-13 від 22.06.2018 р.), ДВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» (довідка про впровадження № 04/358 від 23.10.2018 р.).

Апробація результатів дослідження здійснювалась шляхом участі в науково-практичних конференціях різного рівня, серед яких: *міжнародні* – «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології» (Кам'янець-Подільський, 2015), «Actual Problems of Science and Education» (Будапешт, 2016), «Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти» (Кам'янець-Подільський, 2018); *всеукраїнські* – «III Волошинські читання: Ціннісні парадигми наукової спадщини Ніли Волошиної» (Черкаси, 2015), «Інноваційні технології навчання як головна передумова компетентісного і світоглядного становлення особистості» (Кам'янець-Подільський, 2015), «IV Волошинські читання: Творчість Ніли Волошиної – золотий фонд методики літератури» (Чернігів, 2016), «Ціннісні орієнтації в управлінні процесом підготовки фахівців педагогіки вищої школи» (Кам'янець-Подільський, 2016), «Сучасні тенденції у розвитку освіти та науки» (Кам'янець-Подільський, 2016, 2017), «V Волошинські читання: Творча майстерня Ніли Волошиної у проекції філологічного простору Нової української школи» (Миколаїв–Очаків, 2017), «VI Волошинські читання: Методика навчання української мови і літератури в контексті Концепції Нової школи: проблеми, пошуки, перспективи» (Глухів, 2018); *університетські* звітні конференції науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів і здобувачів за підсумками науково-дослідної діяльності в 2014–2017 рр. (кафедра педагогіки та управління навчальним закладом Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, 2015–2018). Також результати дослідження були апробовані на *всеукраїнському* круглому столі «Формування

національно-культурної ідентичності особистості у викликах часу» (Кам'янець-Подільський, 2018).

Результати дослідження заслуховувалися на засіданнях кафедри педагогіки та управління навчальним закладом Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2015–2018).

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено в 20 одноосібних наукових публікаціях автора, з яких 8 відображають основні наукові результати дисертації (зокрема, 1 публікація у вітчизняному науковому фаховому виданні, включеному до міжнародних наукометричних баз, 1 публікація в зарубіжному науковому виданні), 12 – апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (284 найменування, зокрема 3 – іноземними мовами) та додатків (9 на 127 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 355 сторінок друкованого тексту, основний зміст викладено на 194 сторінках. Роботу ілюстровано 2 таблицями і 2 рисунками.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, указано її зв'язок із науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи, хронологічні межі дослідження; розкрито джерельну базу дослідження; визначено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про впровадження, апробацію результатів, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У **першому розділі** – «Передумови становлення та розвитку педагогічної діяльності Н. Волошиної» – розкрито історико-педагогічні аспекти проблеми в науковій літературі, а також подано характеристику життєвого і творчого шляху Н. Волошиної.

Визначено принципи, методи і підходи в дослідженні з обраної тематики. В основу принципів організації і проведення дослідження покладено загальноприйняті положення наукового пізнання (принципи єдності теорії і практики, об'єктивності, конкретності, розвитку, закономірності). Дослідження здійснено з урахуванням основних наукових підходів щодо висвітлення педагогічної персоналії, як-от: біографічний, феноменологічний, герменевтичний, синергетичний, парадигмальний. За допомогою комплексу методів наукового дослідження визначено стратегію дослідження. Це дало можливість цілісно та поетапно оцінювати особливості педагогічної на науково-методичної спадщини Н. Волошиної.

Наукові праці щодо творчої спадщини Н. Волошиної (1940–2010 рр.), проведені на основі порівняльно-зіставного аналізу архівних джерел, наукових праць та публікацій, дають підстави стверджувати, що педагогічна та науково-методична діяльність Н. Волошиної не була предметом спеціального комплексного дослідження. Аналіз досліджуваної літератури свідчить про різноаспектність підходів у дослідженні педагогічних та науково-методичних

поглядів Н. Волошиної. Таким чином, вивчення творчої спадщини Н. Волошиної є науково доцільним, яке сприятиме усвідомленню самотутності, значимості постаті і виявленню зв'язків між педагогічною діяльністю вченої й сучасними освітніми завданнями в Україні.

Розкрито стан освіти, науки та шкільництва в Україні в другій половині ХХ – початку ХХІ ст. як передумов у становленні творчої діяльності Н. Волошиної. Результати дослідження засвідчили, що друга половина ХХ та початок ХХІ ст. – це складний історичний час у розвитку освітньої думки України. Цей хронологічний відрізок щодо передумов становлення Н. Волошиної поділено на два періоди: період комуністичного режиму і період після проголошення незалежності України. З'ясовано, що в період комуністичного режиму українська педагогіка не мала повноцінного розвитку. За того режиму Н. Волошина працювала в умовах русифікації та утисків української мови і літератури. Видавалися закони, які нівелювали або обмежували повноцінний розвиток української мови, літератури та національної освіти загалом. Лише після проголошення незалежності України здійснилась перебудова української педагогіки на національні основи. Розуміючи важливість виховання молоді на національних культурних засадах, Н. Волошина вбачала потребу в прогресивному розвитку української мови та української літератури. Вона з початку 1970-х років працювала над вирішенням проблематики естетичного виховання учнів засобами українського художнього слова. Вагомим взірцем для неї в той час були погляди педагога В. Сухомлинського, який працював над проблемою естетичного й гуманного виховання учнів. Крім того, на формування наукових поглядів Н. Волошиної впливали видатні методисти літературної освіти означеного періоду (О. Бандура, О. Мазуркевич, Н. Падалка та ін.).

Зазначимо, Н. Волошина пройшла плідний життєвий і творчий шлях. Вона народилася 2 січня 1940 р. в с. Думанів Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. У процесі розвитку життєдіяльності Н. Волошина весь час була в оточенні мудрих наставників. Так, у дошкільні роки на становлення особистості Н. Волошиної вагомий вплив мала родина, де її навчали за будь-яких обставин насамперед залишатися людяною, доброю, чуйною до інших. Під час навчання в школі, зокрема в початкових класах, на виховання та розвиток особистості Н. Волошиної мала вплив майстерна вчителька Юлія Павлівна. Згодом і сама Н. Волошина теж захотіла стати вчителем. Тому в період студентських років в Славутському педагогічному училищі (1953–1957 рр.) здобувала кваліфікацію вчителя молодшої школи. Під час навчання на історико-філологічному факультеті Кам'янець-Подільського педагогічного інституту (1960–1966 рр.) позитивний вплив на становлення особистості Н. Волошиної мав колектив викладачів – О. Бріцина, І. Козака, А. Копилова, П. Свідера та ін. Варто зазначити, що в той час Н. Волошина працювала вчителем української мови і літератури в с. Велике Залісся Кам'янець-Подільського району Хмельницької області (1957–1967 рр.). З 1967 р. до 1978 р. працювала вчителем мови та літератури середньої школи № 1 м. Вишневого на Київщині.

На основі аналізу біографічних відомостей, матеріалів періодичної преси, архівних документів та праць Н. Волошиної визначено два основні періоди в її діяльності: перший період (1953–1971 рр.) – це період формування первинних педагогічних поглядів та здійснення професійної педагогічної діяльності в ЗЗСО. Він почався з моменту навчання Н. Волошиної в Славутському педагогічному училищі (1953 р.). Другий період почався з 1972 р. (працевлаштування до НДІ педагогіки УРСР) і закінчився в 2010 р. Це період розвитку педагогічної і науково-методичної діяльності Н. Волошиної. Аналіз досліджуваних матеріалів дає підстави стверджувати, що з того часу відбувся її стрімкий професійний розвиток як дослідника, вченої та педагога-методиста.

У другому розділі – «Науково-методична спадщина Н. Волошиної» – висвітлено особливості науково-методичної діяльності Н. Волошиної; охарактеризовано напрацювання вченої як дослідника української літератури; розкрито її науковий доробок щодо підготовки вчителів для ЗЗСО.

З'ясовано, що науково-методична діяльність Н. Волошиної в Інституті педагогіки має поетапність, і кожен етап характеризується науковими працями, спрямованими на вирішення тієї чи іншої проблематики у сфері літературознавчої освіти та науки (загалом більше 300 праць).

У 1972–1977 рр. Н. Волошина була молодшим науковим співробітником відділу методики літератури НДІ педагогіки УРСР. Її праці в той час написанні здебільшого у формі наукових статей та насичені тематикою естетичного виховання учнів. Це свідчить про те, що на тому етапі наукової діяльності провідна проблематика вченої – це дослідження засобів ефективного впливу на формування естетичних почуттів учнів. Однак, вона формувала себе не лише як педагог, а й методист-науковець, оскільки в 1976 р. у співавторстві з П. Моренець та Н. Ткаченко видала перший підручник з української літератури для учнів 4 класу.

У 1978–1986 рр. Н. Волошина працювала старшим науковим співробітником сектора методики літератури НДІ педагогіки УРСР і продовжувала розвивати ідею важливості естетичного виховання учнів засобами художньої літератури. Також розширила спектр наукових досліджень і працювала над вирішенням проблеми підвищення рівня читацьких інтересів учнів, а також підвищенням ефективності позакласної роботи учнів, розвинула професіоналізм в напрямі методичної роботи, укладала шкільні підручники для учнів ЗЗСО, розпочала роботу над формуванням методичних рекомендацій та методичних посібників для вчителів. Варто зазначити, що цікавим фактом на такому етапі її діяльності є те, що 1983 р. у м. Женева німецькою та французькою мовами видає закордонну монографію «Образ чоловіка та жінки у підручниках і в дитячій літературі», у якій було порушено питання гендерної рівності, актуальні умовам сьогодення.

У 1987–2005 рр. Н. Волошина була завідувачем лабораторії літературної освіти Інституту педагогіки АПН України. Час роботи на цій посаді є особливим у її науково-методичній діяльності. Він порівняно з попередніми етапами тривав найдовше, понад 15 років. Тому в дослідженні поділено науково-методичну діяльність Н. Волошиної (з 1987 до 2005 р.) на два підетапи: 1) 1987–1994 рр. (до

отримання наукового ступеня доктора педагогічних наук); 2) 1995–2005 рр. (після отримання наукового ступеня доктора педагогічних наук). У 1987–1994 рр. учена здійснила вагомий вклад у галузь підручникотворення. Зокрема, продовжила публікувати з колегами підручники з української літератури для 4 класу як постійні. Також працювала над випуском пробних підручників з української літератури для 5 і 8 класу, які згодом стали постійними; значну увагу приділяла: 1) формуванню орієнтовних календарно-тематичних планів для 5–11 класів ЗЗСО; 2) створенню програм з літератури; 3) укладанню методичних посібників для учителів-словесників. Варто підкреслити, що чималу кількість праць Н. Волошиної було присвячено проблемі розвитку творчого потенціалу особистості. Крім того, нею зроблено вагомий внесок у створення Концепції літературної освіти (1994 р.). У 1995–2005 рр. вагому частину напрацювань учена спрямувала на систему створення навчально-методичних посібників; на підготовку підручників з української літератури для 4, 5, 8 класів. У той час були підготовлені хрестоматії з грифом Міністерства освіти України для 5-8-х класів. Створювались проекти програми з української літератури для 12-річної школи. Отже, такий етап у житті вченої характеризується багатоаспектністю методичних спрямувань у її працях, але водночас прослідковується і закономірність – учена-методист починає формувати ґрунтовні літературні комплекси (підручник – хрестоматія – календарно-тематичний план – програма для учнів – навчально-методичний посібник для вчителів).

Відносно короткочасною, порівняно із попередніми етапами, була науково-методична діяльність вченої з 2004 р. до 2007 р. У цей час Н. Волошина працювала на посаді заступника директора з наукової роботи Інституту педагогіки АПН України. Перебуваючи на цій посаді, вона організовувала та забезпечувала виконання низки завдань (контроль за проведенням експериментальних досліджень лабораторій та роботи Інституту педагогіки АПН України; укладання анотованого, річного та звіту співробітників перед дирекцією Інституту педагогіки АПН України; звітність за розробку нових й виконання державних програм; організація конференцій, семінарів, круглих столів; підготовка й проведення засідань ученої ради тощо).

З 2008 р. до 2010 р. Н. Волошина працювала головним науковим співробітником лабораторії літературної освіти Інституту педагогіки НАПН України. У той час як науковий працівник установи вона очолювала редакторство першого збірника тестових завдань з української літератури для незалежного тестування учнів ЗЗСО. Н. Волошина стала редактором збірника наукових праць «Книжка. Твір. Читанка: Дитячий дискурс», «Стратегії управління закладами освіти в умовах формування інформаційного суспільства». При цьому Н. Волошина залишалась редактором і інших збірок, виданих у попередні роки. Учена відповідала за узагальнення одержаних лабораторією навчання української мови і літератури результатів дослідження, за апробацію, визначала сфери їхнього застосування та практичну реалізацію.

У результаті проведеного аналізу творчої спадщини Н. Волошиної як дослідника української літератури з'ясовано, що у сфері її науково-дослідних

інтересів, крім дослідження проблеми естетичного виховання учнівської молоді засобами художньої літератури, була праця над методикою ефективного викладання літератури, а також розробка наукових засад підручникотворення. У шкільне підручникотворення Н. Волошина впровадила методичну систему формування читацьких умінь, потрібних для активного засвоєння емоційно-естетичного багатства художнього твору та започаткувала створення навчально-методичних комплексів.

Науковий аналіз педагогічної ідеології Н. Волошиної щодо підготовки вчителів ЗЗСО характеризується тим, що вчена вагому частку праць присвятила вирішенню цієї проблематики. Нею виділено два головних етапи підготовки вчителя: університетський та післяуніверситетський (він триває протягом усієї педагогічної діяльності).

Вимоги щодо становлення майбутнього вчителя-словесника вчена разом із колегами Є. Пасічником, Н. Скрипченко та П. Хропко згрупувала і висвітлила в Концепції літературної освіти (1994 р.). Згідно з Концепцією підготовка фахівця має спрямовуватися на формування високої духовної культури, здорової політичної орієнтації, національної свідомості та належної практичної підготовки, скерованої на те, щоб допомогти майбутньому спеціалісту оволодіти педагогічною майстерністю та внести оновлення в освітні реформи. Концепція літературної освіти (1994 р.) спрямована на оновлення системи літературної освіти в ЗЗСО, їхню переорієнтацію на загальнолюдські й національні духовні координати: виховання духовно багатой особистості та громадянина України, якому притаманні справжня культура, широкий кругозір та високі моральні ідеали.

Вимоги Н. Волошиної щодо післяуніверситетської підготовки, самоосвіти та перепідготовки учителів ЗЗСО висвітлені нею в численних працях («Самоосвіта вчителя літератури», «Вивчення, узагальнення і поширення передового досвіду вчителя літератури», «Науково-практичні конференції та педагогічні читання вчителів-словесників, семінари методистів», «Планування роботи вчителя літератури», 2002 р.) та ін.

У третьому розділі – «Педагогічні погляди й освітня діяльність Н. Волошиної» – подано характеристику діяльності Н. Волошиної як педагога, вихователя й керівника-організатора; висвітлено її науково-педагогічні погляди щодо проблем виховання особистості; здійснено актуалізацію провідних науково-педагогічних ідей вченої в контексті сучасних освітніх завдань.

Доведено, що Н. Волошина була компетентним педагогом-вихователем і керівником-організатором. Вона мала наукову школу, підготувала до захисту 38 кандидатів і 4 доктори педагогічних наук. Особливостями її наукової школи є високий науковий рівень засновника школи; творче ставлення Н. Волошиної до розв'язання актуальних наукових проблем; уміння ефективно залучати міжпредметні зв'язки, застосовувати міжкультурні комунікації за умов пріоритету національного виховання шляхом формування позитивного ставлення до української літератури та культури; уміння поєднувати вимогливість із людяністю, прагненням допомогти кожному, кого навчала тощо.

Як педагог-методист Н. Волошина надавала важливого значення вирішенню проблем виховання особистості.

У питанні духовно-морального виховання учнів вагомого значення Н. Волошина надавала використанню Священного Письма, Біблії у вихованні духовності учнів. Складаючи програми з української літератури Н. Волошина з методистом О. Бандурою були першими, хто в шкільні програми для учнів 9 класу ввели уроки з вивчення Біблії. Крім того, Н. Волошина в питаннях духовного виховання учнів важливого значення надавала вивченню і наслідуванню практичного життєвого шляху українських духовних діячів. Також засобами ефективного формування духовно-моральних цінностей особистості вважала художню літературу, яка здатна дієво впливати на свідомість та почуття учнів.

Вагому значимість Н. Волошина надавала формуванню громадсько-патріотичних ціннісних орієнтирів учнівської молоді. Вважала цей процес суттєвим в умовах сучасного державотворення та державозбереження України. До засобів ефективного впливу на формування патріотичних почуттів учнів під час навчально-виховного процесу Н. Волошина зараховувала вивчення й характеристику творчості українських письменників-патріотів (І. Багряного, Т. Шевченка, Л. Українки та ін.), а також навчальні книги, підручники з української літератури, екскурсії в історичні музеї України.

Щодо естетичного виховання особистості важливе значення Н. Волошина надавала посиленню ролі предметів гуманітарного циклу й збільшенню кількості навчальних годин з літературознавчих предметів. При цьому переконувала, що варто працювати над удосконаленням освітніх технологій, збільшувати кількість активних форм навчання (диспути, конкурси на кращий учнівський твір тощо), долучати учнів до самостійної й творчої роботи, урізноманітнювати форми організації навчально-виховного процесу (співбесіди, учнівські конференції, семінарські заняття та ін.), удосконалювати організацію кабінетної системи навчання. Значну роль у питанні естетичного виховання особистості учена надавала таким засобам формування естетичних почуттів, як природа, праця, людські взаємини та мистецтво. У питанні мистецтва важливу роль надавала художньому слову, здатному не просто виховувати, а забезпечувати естетизацію під час навчально-виховного процесу. Вона зауважувала, що реалізація такого завдання, як утвердження педагогічними працівниками естетичної функції мистецтва слова, має бути обов'язково, оскільки, естетизуючи засобами мистецтва слова педагогічний виховний вплив на учнів, учитель має змогу виховувати в особистості систему світоглядних орієнтирів.

Виявлено, що актуальними науково-педагогічними поглядами Н. Волошиної є ідеї, які спрямовують уперед зміст і мету національної освіти. Серед них такі: естетичне виховання учнів засобами мистецтва слова; формування духовно-моральних якостей школярів; національне виховання та самовиховання в навчально-виховному процесі; розвиток творчих здібностей особистості; педагогічна майстерність учителя-словесника; компетентнісний підхід до освіти в школі; упровадження особистісно орієнтованого навчання в закладах освіти;

комплексне застосування технічних засобів навчання; методичні імперативи сучасного уроку, зокрема уроку літератури. Н. Волошина належала до тих дослідників, які постійно прагнули братися за ключові проблеми методичної науки. Тому її ідеї знаходять розвиток у нових умовах реформування літературної освіти, охоплюють такі засади, як компетентнісний підхід і забезпечення врахування принципів єдності навчання, виховання й розвитку школяра; гуманізації; гуманітаризації і демократизації освіти; широкого застосування у вивченні літератури творчості вчителя; проблемності як характеру навчального процесу, що відображатиме активну розумову діяльність учнів, підсилену високою емоційністю сприйняття, ідейно-естетичною єдністю мислення і почуттів.

Наукові погляди Н. Волошиної відзначаються фундаментальністю, компетентністю, ґрунтовністю, оригінальністю, тактовністю. Вивчення її наукової діяльності допомагає по-новому осмислювати закономірності галузі, спонукає до появи сучасного бачення тематики й проблематики наукової творчості, до пошуку шляхів розвитку української літературної освіти в проблематичних умовах сьогодення. Ідеї Н. Волошиної щодо перспективи використання української літератури є актуальними у виховній діяльності закладів дошкільної, початкової, загальної середньої та вищої школи задля естетизації, оптимізації освітнього процесу та використання української літератури як засобу національно-патріотичного виховання молоді особистості.

ВИСНОВКИ

Проведене історико-педагогічне дослідження дало підстави для таких **висновків**:

1. З'ясовано, що дослідження, пов'язані з вивченням творчої спадщини педагогічних персоналій різних історичних періодів є одним із важливих напрямів історико-педагогічних студій. Наукові розвідки творчої спадщини Н. Волошиної (1940–2010 рр.) дають підстави стверджувати, що її педагогічна та науково-методична діяльність не була предметом спеціального комплексного дослідження. Вивчення творчої спадщини Н. Волошиної є науково доцільним, сприятиме усвідомленню самотності, значимості постаті і виявленню зв'язків між педагогічною діяльністю вченої й сучасними освітніми завданнями в Україні.

У результаті зробленого ретроспективного аналізу визначено, що друга половина ХХ та початок ХХІ ст. були складним, суперечливим і мінливим історичним періодом у розвитку освітньої думки в Україні. Характеризується кардинальним переломним переходом від комуністичного режиму до демократії й проголошення незалежності України. Це позначилося на тенденціях розвитку суспільно-політичної, соціально-економічної, науково-освітньої сфер суспільства. Тому історична доба становлення української держави, системи освіти, в умовах якої відбувалося становлення особистості Н. Волошиної, позначилися на її життєвому і творчому шляху, зокрема, на виборі в подальших дослідженнях тематики естетичного виховання учнівської молоді засобами художньої літератури. Крім того, на формування науково-педагогічного світогляду вченої та

визначення нею змісту власної педагогічної і науково-методичної діяльності мали вплив й інші чинники: родинне виховання; освіта та самоосвіта під час навчання в школі, педагогічному училищі, університеті й аспірантурі; вплив викладацького колективу в освітніх установах; професійний вплив колег відділу методики літератури НДІ педагогіки УРСР; самостійне науково-методичне опанування новітніми освітніми технологіями в Інституті педагогіки АПН України та здатність до самоорганізованості в наукових пошуках.

На основі аналізу досліджуваних матеріалів визначено два основні періоди в педагогічній діяльності Н. Волошиної: перший – 1953–1971 рр. (період формування первинних педагогічних поглядів та здійснення професійної педагогічної діяльності в ЗЗСО), другий – 1972–2010 рр. (почався з працевлаштування в НДІ педагогіки УРСР, період розвитку педагогічної і науково-методичної творчої діяльності Н. Волошиної).

2. Визначено, що науково-методична діяльність Н. Волошиної презентується етапами її науково-професійного зростання, а саме: з 1972 р. – молодший науковий співробітник відділу методики літератури НДІ педагогіки УРСР; з 1978 р. – старший науковий співробітник сектора методики літератури НДІ педагогіки УРСР; 1987–2005 рр. – завідувач лабораторії літературної освіти Інституту педагогіки АПН України; 2004–2007 рр – заступник директора з наукової роботи Інституту педагогіки АПН України; з 2008 р. – головний науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України. З'ясовано, що кожен із виділених етапів характеризується певним обсягом наукових праць, спрямованих на вирішення різноаспектних питань в сфері освіти та науки.

Як молодший науковий співробітник (1972–1978 рр.) Н. Волошина працювала над проблемою естетичного виховання особистості. Науково-методична робота Н. Волошиної на посаді старшого наукового співробітника (1978–1987 рр.) відзначається плідною, рішучою і перспективною в напрямі створення навчальних підручників з української літератури, методичних посібників для учителів та проектування програм для ЗЗСО.

Робота Н. Волошиної на посаді завідувача лабораторією літературної освіти Інституту педагогіки АПН України (1987–2005 рр.) є особливою в науково-методичній діяльності. У проведеному дослідженні, з огляду на специфіку науково-методичної діяльності вченої, його розділено на два підетапи: 1) 1987–1994 рр.; 2) 1995–2005 рр. На першому підетапі вчена уклала шкільні підручники, формувала орієнтовні календарно-тематичні плани для 5–11 класів, програми з літератури, працювала над проблематикою творчого розвитку особистості. На другому підетапі учена-методист для педагогів розробляла методичні рекомендації з питань удосконалення освітнього процесу; працювала над вирішенням проблеми того, як методично грамотного укласти навчальні підручники; а також формувала навчально-методичні комплекси (шкільні навчальні підручники з програмами, орієнтовними планами, методичними рекомендаціями, наочністю до них).

На посаді заступника директора з наукової роботи Інституту педагогіки АПН України (2005–2007 рр.) Н. Волошина організувала та забезпечувала контроль

за проведенням експериментальних досліджень лабораторії; слідкувала за планом виконання роботи Інституту; уклала звіти співробітників перед дирекцією та звітувала за виконання Державних програм. Вона розробляла заходи щодо виконання нових програм; організовувала конференції, семінари й круглі столи; готувала й проводила засідання Вченої ради тощо.

Як головний науковий співробітник лабораторії літературної освіти Інституту педагогіки АПН України (2008–2010 рр.) Н. Волошина виконувала дослідження з метою одержання наукових та науково-прикладних результатів, узагальнювала одержані результати дослідження, відповідала за їхню апробацію, визначала сфери застосування та забезпечувала практичну реалізацію.

Аналіз кожного із етапів її науково-методичного шляху дає підстави стверджувати, що спільним для кожного із них є значимість наукової спадщини вченої-педагога, її багатство та різноаспектність.

3. Досліджено, що Н. Волошина була компетентним педагогом-вихователем і керівником-організатором. Вона здійснювала різносторонню освітню діяльність. З 1957 до 1978 р. працювала вчителем української мови та літератури закладів загальної середньої освіти в с. Велике Залісся та в м. Вишневе. З 1995 р. викладала лекції з теорії та методики вивчення вітчизняної літератури в закладах вищої освіти м. Кам'янця-Подільського, м. Глухова та ін. Як організатор та доповідач брала участь у численних науково-педагогічних конференціях різних рівнів. Як учена, методист та педагог-практик проводила семінари та тренінги для учителів ЗЗСО з метою посилення фахової обізнаності та компетентності педагогів. Визначено, що Н. Волошина мала широку та сильну наукову школу, особливістю якої є високий науковий рівень проведення досліджень та їх актуальність. Н. Волошина організовувала й підготувала 38 кандидатів і 4 доктори педагогічних наук, праці яких забезпечують розв'язання стратегічних завдань сучасної освіти та науки.

З'ясовано, що проблема виховання особистості й формування її світоглядних ціннісних орієнтирів була пріоритетною в поглядах Н. Волошиної. Учена-педагог надавала вагомому значення потребі та своєчасності становлення духовно-моральних, національно-патріотичних та естетичних ціннісних орієнтирів юної особистості. Виділяла ефективні шляхи формування особистості, серед яких провідними у формуванні високоморальної особистості із своїми естетичними потребами і переконаннями вважала посилення ролі предметів гуманітарного циклу, зокрема літературознавчих. При цьому переконувала, що потрібно вдосконалювати освітні технології навчання, висуваючи на перший план активні форми; прилучати учнів до самостійної й творчої роботи, підвищувати ефективність уроку та урізноманітнювати форми організації навчально-виховного процесу; удосконалювати організацію кабінетної системи навчання. Велику роль у питанні виховання учнів учена надавала засобам художнього слова, які здатні не просто виховувати, а забезпечувати естетизацію під час навчально-виховного процесу. Вона зауважувала, що реалізація такого завдання як утвердження педагогічними працівниками естетичної функції мистецтва слова має бути обов'язково, оскільки, естетизуючи засобами мистецтва слова педагогічний

виховний вплив на учнів, учитель має змогу виховувати в учнів систему світоглядних орієнтирів, формувати духовний світ вихованця, а також впливати на увиразнення національно-патріотичної самосвідомості особистості.

4. Виявлено, що основними напрямками педагогічних поглядів Н. Волошиної є ідеї, які прогресивно спрямовують зміст і мету сучасної освіти, зокрема літературної; закладають методологічні засади в проблемі пошуку мотивації до самостійної та творчої роботи учнів, застосування учителями креативно-інноваційної стратегії, особистісно орієнтованих підходів у викладанні літератури. Її ідеї знаходять свій розвиток у нових умовах реформування освіти, охоплюють такі засади, як компетентнісний підхід; забезпечення в навчально-виховному процесі принципів єдності навчання, виховання й розвитку школярів, гуманізації, гуманітаризації і демократизації освіти; широке застосування у вивченні літератури творчості вчителя; розвиток творчого потенціалу учнівської молоді; проблемність як характер навчального процесу, що відображатиме активну розумову діяльність учнів, підсилену високою емоційністю сприйняття; забезпечення ідейно-естетичної єдності мислення і чуття, думки мистецтва у викладанні літературних предметів. Безумовно, актуальними в умовах українського сьогодення є погляди вченої і щодо виховання національно-патріотичної свідомості учнів, формування майбутнього громадянина своєї держави, а також духовно-морального й культурного становлення учнів.

Проведений аналіз творчої спадщини Н. Волошиної розкриває її потенціал як методиста-практика та новаторський внесок у такі науково-педагогічні аспекти: 1) дослідження проблеми естетичного виховання учнівської молоді засобами художньої літератури; 2) праця над методикою навчання української літератури в закладах загальної середньої та профільної освіти; 3) розробка наукових засад підручникотворення. Практика зарубіжного й українського підручникотворення знайшла у вченої своє теоретичне осмислення й подальше вдосконалення. Новаторством у цьому аспекті є те, що у шкільне підручникотворення Н. Волошина започаткувала та впровадила створення цілісних науково-обґрунтованих та практично-затребуваних літературних навчально-методичних комплексів (підручник – хрестоматія – календарно-тематичний план – програма для учнів – навчально-методичний посібник для учителів – наочні матеріали).

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Предметом подальшого наукового вивчення буде порівняльний аналіз творчої спадщини Н. Волошиної й надбань інших українських та зарубіжних педагогів-методистів, а також поглиблення аналізу науково-педагогічної спадщини вченої в аспекті проблеми розвитку творчих здібностей учнів, креативності вчителів, забезпечення компетентісно орієнтованого навчально-виховного процесу в закладах освіти України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Бачинська М. Естетизація виховної дії в педагогічних поглядах Н. Й. Волошиної. *Педагогічна освіта: теорія і практика*: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський, 2015. Вип. 19 (2–2015), ч. 1. С. 118–123.

2. Бачинська М. В. Ідеї духовного виховання особистості засобами художнього слова в педагогічній спадщині Н. Волошиної. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*: зб. наук. праць. [Наукові праці Рівненського державного гуманітарного університету]. Рівне–Київ: Міленіум, 2015. Вип. 12 (55), ч. 2. С. 567–573.

3. Бачинська М. В. Ключові ідеї формування національних ціннісних орієнтирів у педагогічних поглядах Ніли Волошиної. *Вісник Черкаського університету. Сер.: Педагогічні науки*. Черкаси, 2015. № 34 (367). С. 14–19.

4. Бачинська М. В. Формування світоглядних орієнтирів учнівської молоді в педагогічних поглядах Н. Й. Волошиної. *Педагогічна освіта: теорія і практика*: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський, 2015. Вип. 18 (1–2015). С. 126–131.

5. Бачинська М. В. Культурний розвиток підростаючої особистості в педагогічній спадщині Н. Й. Волошиної. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки*. Чернігів: ЧНПУ, 2016. Вип. 140. С. 201–205.

6. Бачинська М. В. Педагогічні погляди Н. Волошиної щодо естетичного виховання учнівської молоді в національних школах. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. Budapest, 2016. IV (38), issue 77. P. 7–11.

7. Бачинська М. Науково-педагогічні погляди Н. Волошиної щодо підготовки вчителя української літератури нової української школи. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*: зб. наук. праць. Сер.: Педагогічні науки. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. № 2 (57). С. 37–42.

8. Бачинська М. В. Педагогічний потенціал наукових розробок Ніли Волошиної в контексті компетентісно орієнтованої освіти. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*: зб. наук. праць. Сер.: Педагогічні науки. Глухів, 2018. Вип. 2 (37), ч. 1. С. 112–118.

Опубліковані праці апробаційного характеру

9. Бачинська М. Розвиток духовних ціннісних орієнтирів учнівської молоді в педагогічних поглядах Ніли Волошиної. *Українська література в загальноосвітній школі*: наук.-метод. журн. Київ, 2015. № 5. С. 19–22.

10. Бачинська М. В. Патріотичне виховання учнівської молоді у науково-педагогічних поглядах Ніли Волошиної. *Інноваційні технології навчання як головна передумова компетентісного і світоглядного становлення особистості*: зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених (Кам'янець-Подільський, 26 берез. 2015 р.). Кам'янець-Подільський: Рута, 2015. С. 8–12.

11. Бачинська М. В. Формування національно-патріотичних цінностей у науково-педагогічній спадщині Ніли Волошиної. *Вітчизняна філологія*:

теоретичні та методичні аспекти вивчення: зб. наук. праць. Черкаси: Вид. Чабаненко Ю. А., 2015. Вип. 5. С. 178–185.

12. Бачинська М. В. Волошина Н. Й. – педагог, вчений, методист. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*: зб. за підсумками звіт. наук. конф. викл., докторантів і асп. (Кам'янець-Подільський, 15–16 берез. 2016 р.). Кам'янець-Подільський: КПНУ ім. Івана Огієнка, 2016. Вип. 15, т. 3. С. 110–111.

13. Бачинська М. В. Ключові ціннісні орієнтири педагога вищої школи у виховній спадщині Н. Волошиної. *Ціннісні орієнтації в управлінні процесом підготовки фахівців педагогіки вищої школи*: зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф. (Кам'янець-Подільський, 25–26 жовт. 2016 р.). Кам'янець-Подільський: Вид. Зволейко Д. Г., 2016. С. 127–133.

14. Бачинська М. В. Культура естетичного виховання молоді мистецтвом художнього слова в педагогічній спадщині Н. Й. Волошиної. *Сучасні тенденції у розвитку освіти та науки*: зб. матеріалів II всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених (Кам'янець-Подільський, 24 берез. 2016 р.). Кам'янець-Подільський: Рута, 2016. С. 12–15.

15. Бачинська М. Реалізація ідей Ніли Волошиної з підготовки вчителя української літератури Нової української школи. *П'яті Волошинські читання: Творча майстерня Ніли Волошиної у перспективі філологічного простору Нової української школи*: тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (Миколаїв, 22–25 черв. 2017 р.). Миколаїв: ОІППО, 2017. С. 11–15.

16. Бачинська М. В. Етапи становлення Н. Волошиної як дослідника української літератури. *Сучасні тенденції у розвитку науки та освіти*: зб. матеріалів III всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених (Кам'янець-Подільський, 23 берез. 2017 р.). Кам'янець-Подільський: Рута, 2017. С. 7–11.

17. Бачинська М. В. Етапи становлення Н. Волошиної як педагога й ученої-методиста. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*: зб. за підсумками звіт. наук. конф. викл., докторантів і асп. (Кам'янець-Подільський, 14–15 берез. 2017 р.). Кам'янець-Подільський: КПНУ ім. Івана Огієнка, 2017. Вип. 16, т. 3. С. 103–105.

18. Бачинська М. В. Компетентнісно-орієнтований педагог Нової української школи в педагогічних поглядах Н. Волошиної. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*: зб. за матеріалами звіт. наук. конф. викл., докторантів і асп. (Кам'янець-Подільський, 4–5 квіт. 2018 р.). Кам'янець-Подільський: КПНУ ім. Івана Огієнка, 2018. Вип. 17, т. 3. С. 97.

19. Бачинська М. Формування громадянських національних та патріотичних ціннісних орієнтирів зростаючої особистості у педагогічних поглядах Н. Волошиної. *Формування національно-культурної ідентичності особистості у викликах часу*: зб. матеріалів всеукр. круглого столу (до 100-річчя від заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка) (Кам'янець-Подільський, 12 берез. 2018 р.). Кам'янець-Подільський: КПНУ ім. Івана Огієнка, 2018. С. 26–28.

20. Бачинська М. В. Формування всебічно розвиненої зростаючої особистості у творчій спадщині Н. Волошиної. *Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти*: зб. матеріалів IV міжнар. наук.-практ. конф. (Кам'янець-Подільський, 17–18 квіт. 2018 р.). Київ: Міленіум, 2018. С. 26–29.

АНОТАЦІЇ

Бачинська М. В. Педагогічна і науково-методична діяльність Н. Й. Волошиної (1940–2010 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». – Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія МОН України, Хмельницький, 2019.

У дисертаційній роботі в історико-педагогічному контексті на основі архівних, маловідомих та опублікованих джерел здійснено комплексний і системний аналіз педагогічної і науково-методичної діяльності Н. Волошиної (1940–2010 рр.). Подано характеристику передумов, чинників та особливостей становлення Н. Волошиної як педагога, ученої та методиста. Висвітлено біографічні відомості про Н. Волошину. Охарактеризовано періоди її педагогічної і науково-методичної діяльності. Визначено, узагальнено й обґрунтовано загальнопедагогічні ідеї Н. Волошиної щодо духовно-морального, національно-патріотичного та естетичного виховання учнівської молоді. Охарактеризовано погляди вченої щодо потенційних можливостей літературної освіти для формування всесторонньо розвинених учнів. Висвітлено бачення вченої-педагога щодо шляхів ефективного формування творчо зорієнтованої особистості. Досліджено погляди Н. Волошиної щодо особливостей упровадження прогресивного методичного досвіду в процес підготовки майбутніх педагогів закладів загальної середньої освіти в Україні. Обґрунтовано актуальність провідних науково-педагогічних ідей ученої в контексті освітньо-виховних завдань сучасної школи.

Ключові слова: Волошина Н. Й., педагогічна та науково-методична спадщина, учена, педагог, методист, естетичне виховання, національно-патріотичне виховання, українська література.

Бачинская М. В. Педагогическая и научно-методическая деятельность Н. И. Волошиной (1940–2010 гг.). – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 «Общая педагогика и история педагогики». – Хмельницкая гуманитарно-педагогическая академия МОН Украины, Хмельницкий, 2019.

В диссертационной работе в историко-педагогическом контексте на основе архивных, малоизвестных и опубликованных источников осуществлен

комплексный и системный анализ педагогической и научно-методической деятельности Н. Волошиной (1940–2010 гг.).

Дана характеристика предпосылок, факторов и особенностей становления Н. Волошиной как педагога, ученого и методиста. Освещены биографические сведения о Н. Волошиной. Охарактеризованы этапы ее педагогической, научно-методической деятельности. Определены, обобщены и обоснованы общепедагогические идеи ученой по духовно-нравственному, национально-патриотическому и эстетическому воспитанию учеников. Охарактеризованы интеллектуальные, творчески-поисковые и воспитательные возможности литературного образования для формирования всесторонне развитой личности учащихся. Освещены взгляды педагога по формированию творческой личности. Исследованы взгляды Н. Волошиной об особенностях внедрения прогрессивного методического опыта в учебно-воспитательный процесс подготовки будущих педагогов учреждений общего среднего образования в Украине. Обоснована актуальность ведущих научно-педагогических идей ученой в контексте образовательно-воспитательных задач современной школы.

Ключевые слова: Волошина Н. И., педагогическое и научно-методическое наследие, ученый, педагог, методист, эстетическое воспитание, национально-патриотическое воспитание, украинская литература.

Bachynska M. V. Pedagogical and Scientific-Methodical Activity of N. Yo. Voloshyna (1940–2010). – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for obtaining a scientific degree of Candidate of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.01 «General Pedagogy and History of Pedagogy». – Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy Ministry of Education and Science of Ukraine, Khmelnytskyi, 2019.

In the dissertation, on the basis of archival, little known and published sources in the historical-pedagogical context, a complex and systematic analysis of pedagogical-methodological work of N. Voloshyna (1940–2010) has been made. The state of the research of this personality as a teacher, scientist and methodologist has been analysed.

The leading pedagogical and general-didactic ideas of the scientist concerning the formation of ideological values of pupils; educational, creative-research and upbringing possibilities of the literary education for the formation of a comprehensively developed personality of a pupil have been generalized and substantiated. The description of views of N. Voloshyna on the problem of spiritual-moral, aesthetic and national-patriotic education of the personality has been given. The urgency of the leading scientific-pedagogical ideas of the scientist in the context of the modern tasks of educational activity has been grounded. The description of the ideas of the scholar regarding the formation of the content of education in the context of tasks of the modern Ukrainian school has been given. The pedagogical potential of the scientific researches of N. Voloshyna in the direction of personality-oriented education has been determined. The views of the scientist on the competence approach in formation of the content of education have been singled out. The views of the scholar on the formation of the content of education on the basis of humanization, democratization, individualization

have been revealed. The approaches to the formation of the educational autonomy of pupils have been studied. The author analysed pedagogical heritage of the scientist regarding the development of the creative potential of pupils.

The knowledge about the content and the main directions of educational, pedagogical and scientific-methodological activity of the scientist has been further developed. The views of N. Voloshyna on the introduction of progressive scientific-methodical experience into the educational process of the future preparation of teachers of the institutions of general secondary education and the teachers of the higher education institutions in Ukraine have been investigated.

The documentary materials of the personal file of N. Voloshyna, as well as the materials from the home archive of the scientist have been studied. Biographical information about N. Voloshyna, the information about her pedagogical, scientific and methodical activity before and during the work at the Institute of Pedagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine has been added and expanded.

84 new archival documents from the personal file of N. Voloshyna of the Institute of Pedagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine have been introduced into the scientific circulation. It has been found out that the documentary materials analyzed in the scientific work give the opportunity to deepen the information about the scientific-pedagogical, methodological and organizational-managerial activity of N. Voloshyna.

General methodological ideas of historical-pedagogical researches, in part of the study of pedagogical personalities and the development of pedagogical thought in Ukraine, have been completed.

It is determined that collected scientific and pedagogical materials can serve as the source for teaching the courses «Pedagogy», «History of Pedagogy», «Theory and Methodology of Education», «Methodology of Teaching Ukrainian Literature», «Literary Studies», «History of Literature». They are also useful for creation of normative, elective, optional special courses and special seminars for the students of higher educational institutions on the Methodology of Teaching Pedagogy in Primary and Secondary Schools, in the system of postgraduate education, in the work of scientific circles and faculties in the institutions of higher education, during the practical introduction of a number of concrete ideas for improving the content of professional-pedagogical training, in particular, strengthening the practical-oriented methodological component of teacher training. It is noted that the theoretical materials can be used for writing of the research works of students, for the course papers, diploma projects of students in the aspect of further historical-pedagogical researches. It is ascertained that collected systematized knowledge will be useful in compiling the content of the modern textbooks and methodical manuals on pedagogy, history of pedagogy, methodology of literature.

Key words: Voloshyna N. Yo., pedagogical and scientific and methodological heritage, scientist, pedagogue, methodologist, aesthetic education, national-patriotic education, Ukrainian literature.

Підписано до друку 03.04.2019 р. Формат 60x84/16.
Друк офсетний. Кегль Times New Roman. Ум. друк. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Замовлення № 250.

Видавець ПП Заколотний М. І.
м. Хмельницький, вул. Соборна, 55
тел.: (0382)777-717
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 3770 від 28.01.2010 р.